Merényi László: Az őszirózsás forradalom

(Akadémiai Kiadó, Bp. 1983.)

Merényi László könyve eléggé feldolgozott, de a széles történelmi közvélemény előtt mégis kevéssé — illetve csak közhelyszerűen — ismert időszakot, az 1918-as magyar forradalmat és előtörténetét dolgozza fel, „emberszabású" terjedelemben. Ezért is érdemes figyelmünkre.

A forradalom rendkívül összetett, sokféle jelző illik rá. De egy bizonyos: elkerülhetetlen volt.

Mindenki békét akar — csakhogy mikor, milyen feltételekkel és milyen célból, abban óriási az eltérés a különböző politikai erők törekvései között. A hadsereg bomlása rendkívül súlyos jelenség; óriási tömegről van szó: a fronton 1,3 millió, a hátországban 2 millió katonáról. (Merényi ezt az adatot fogadja el hitelesnek.) Szerinte több százezer a hátországi szökevények száma — az ő segítségüket és a nyolcvanezernyi budapesti katona segítségét döntőnek értékeli.

Az MSZDP erősen megosztott. Először Garami és Kunfi, majd a két vezető és Landler között jelentkezik ellentét: — s Landler radikálisabb álláspontja győz. Merényi helyesen állapítja meg, hogy az oroszországi Szovjethatalom a tömegek szemében elsősorban a békepolitikát és nem a kommunista belpolitikát jelentette. Károlyiék és a radikálisok álláspontját, a baloldal összefogását elsősorban eseménytörténeti oldalról közelíti meg.

A következő fejezetben a hatalmon lévők csoportjait tekinti át, Andrássyékat, Apponyiékat, Zichyéket, Wekerlééket, Vázsonyiékat. Tárgyalások, kombinációk és parlamenti botrányok követik egymást, de senkinek nem sikerül a Wekerle-kormány helyére állni — mígnem október 23-án végleg megbukik az úri parlament.

A belpolitikai akciókkal párhuzamosan folynak a béketapogatódzások Nyugaton. De hiába foglalja el az udvar a korábbi wilsoni elveket, az antant közben elismerte a csehszlovák kormányt és a jugoszláv törekvéseket — így az október 22-i válasz a Monarchia halálos ítéletét jelentette.

A régi rendszer kül- és belpolitikailag egyaránt életképtelenné vált, így a megalakuló Nemzeti Tanács már a nemzet egyetlen törvényes képviselőjének tekintette magát. Károlyi már ekkor közel áll a kinevezéshez, de végül lebeszélik erről a gyenge akaratú királyt.

„Mi mindig mindenről elkésünk" — választotta fejezetcímül a szerző, és bizonyítja: a magyar politika mind a nemzetiségi, mind a külpolitikai kérdésekben lassabban haladt a történelem követelményeinél. Károlyiékat mindkét tekintetben rendkívüli illuzionizmus jellemezte.

A könyv zárófejezetei — a vázlatos kitekintést leszámítva — ismét egyértelműen eseménytörténetiek; csak míg a korábbi döntő események az asztal körüli tárgyalások, most az utca a meghatározó. Óráról órára követi a szerző október utolsó napjainak történetét.

Merényi könyvére jellemző, hogy közismert események leírása újonnan feltárt anyagokkal, közhelyszerű folyamatok bemutatása új elemzési kísérletekkel váltakozik. Értékelései felett néha el kell gondolkoznunk, például: lehet-e Andrássyt dilettánsnak és levitézlettnek minősíteni, a wilsoni pontok és a központi hatalmak imperializmusa közé egyenlőségjelet tenni, a Habsburg-birodalom felbomlását aktuálpolitikai okokra és nem alapvető „centrifugális erőkre" visszavezetni.

Merényi könyvére jellemző, hogy közismert események leírását újonnan feltárt anyagokkal, közhelyszerű folyamatok bemutatását új elemzéssel kísérli meg. Erre utal, amikor hangsúlyozza, hogy „Az egykori Monarchia 1918. október 31-én bomlott fel végleg". A könyvet elsősorban a politikatörténet iránt érdeklődőknek ajánljuk, mert az őszirózsás forradalom napja valóban sorsdöntő történelmi nap.

Nagy Péter Tibor

Fehér István: A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez

(Akadémiai Kiadó, Bp. 1983.)

Hosszabb szünet után újabb kötettel örvendeztette meg olvasóit a Kővágó László által szerkesztett Nemzetiségi Füzetek című sorozat. A Nemzetiségi Füzetek – eddigi kötetei alapján úgy tűnik – azt a célt tűzte ki maga elé, hogy füzetenként egy-egy mozaikkockával tegye teljesebbé történelmi ismereteinket, tegye gazdagabbá, differenciáltabbá nemzeti tudatunkat.

Fehér István beszámol a német nemzetiségi hűségmozgalom 1942-es megalakulásának körülményeiről és végigköveti a hűségmozgalom sorsát a felszabadulásig.

Berecz Ádám a Die Donau hasábjain vette föl először a harcot a Kulturbund, majd a Volksbund ellen, s hamarosan éppen Bonyhádon – a Hitler által kiszemelt központban – szerveződött meg a Hűséggel a Hazáért mozgalom, – amelynek kibontakozása a sztálingrádi vereséget követő időszakra esik, programját pedig 1943. március 15-én fogalmazzák meg. A nácizmus népi-faji nemzetfogalmával a hagyományos magyar politikai nemzetfogalmat állítja szembe, a Volksbund ellenes propagandája következtében egyre többen lépnek ki a Volksbundból, véres összetűzésekre kerül sor a hűségmozgalmisták és a volksbundisták között. A Volksbundból való kilépés megkönnyítésére Polster János püspökladányi jegyző készített veszélytelen sablonszöveget. Változatos formában dúl a harc a két német szervezet között. A legsúlyosabb ez a három SS toborzás körül, Basch volksbundvezér veszélyesebbnek érezte a helyi hatalmasságokat, és a magyarbarát németeket, mint a magyar kormányt. A német megszállás után a Volksbund egyértelműen felülkerekedett, számtalan gyilkosságot követve el hűségmozgalmisták ellen, akik közül néhányan a fegyveres antifasiszta ellenállásig is eljutottak.

A könyv az emigráció szakirodalmának kritikai ismertetésével zárul.

A szerző néha túlságosan helytörténeti módszerrel dolgozta fel témáját. Szemmel láthatóan minden szórványadatot hasznosított, így a kivételes jelenségek nem különülnek el világosan a tipikustól. Úgy tűnik, a szerző nem érezte feladatának elemezni, hogy a hűségmozgalom léte hogyan illesz-